

II. STUDII, ARTICOLE, OPINII

SOLIDARISMUL, NOUL FUNDAMENT AL CONTRACTULUI?

Prof. univ. dr. emerit Săche NECULAESCU
Universitatea „Valahia” din Târgoviște

Abstract

The decline in the autonomy of will in contracts, largely determined by consumer protection, has generated an intense doctrinal debate aimed at identifying a different type of foundation of the contract. The contractual solidarity has been the most frequently invoked, as theorised in law by Rene Demogue, according to whom the contract is a union of common interests of the parties, a legal space for their collaboration. The present study aims at demonstrating that contractual solidarity, though seductive, focuses merely on how the contract should be, and not on how it is in reality.

Keywords: *solidarity, binding contract, loyalty, collaboration, good faith, trust*

1. Declinul autonomiei de voință. Deși contractul face parte din construcțiile juridice care aspiră la eternitate, fiind cunoscut încă din perioada Codului Hammurabi, din anul 1750 î.Cr., el a fost în permanență racordat la concepțiile filosofice, politice și economice ale fiecărei epoci istorice din evoluția socială milenară. Raportându-se la istoria ultimelor trei veacuri, doctrina românească afirmă că ea „este însăși istoria liberalismului, a nașterii, ignorării și combaterii lui”¹. Teoriile privitoare la fundamentul contractului pendulează între „două concepții filosofice, politice și economice: liberalismul și pozitivismul, cu varianta sa, utilitarismul social”².

¹ P. Vasilescu, *Relativitatea actului juridic civil. Repere pentru o nouă teorie a actului de drept privat*, Ed. Rosetti, București, 2003, p. 20.

² L. Pop, *Tratat de drept civil. Obligațiile. Volumul II. Contractul*, Ed. Universul Juridic, București, 2009, p. 38.

Principiul autonomiei de voință, paradigmă juridică a epocii iluministe guvernată de motto-ul individualist kantian *sapere aude*, al cărui corolar în drept, *pacta sunt servanda*, face elogiul libertății individuale creatoare de drept. El își trage substanța din imperativul moral al respectării cuvântului dat, ca fundament al contractului. Potrivit filosofiei individualiste care a constituit ambianța ideologică în care a fost gândit Codul civil Napoleon și mai apoi, după modelul său, Codul nostru civil, omul se naște fundamental liber, astfel că nu poate fi obligat față de altul decât urmare a propriei voințe. Societatea însăși este văzută ca un contract, în condițiile în care autorul teoriei contractului social, J.J. Rousseau așează convenția la baza oricărei autorități asupra omului. Legitimitatea oricărei obligații o dă voința, așa cum o spune celebra formulă „qui dit contractuel dit juste”³, emisă de Alfred Fouillée, potrivit căruia „toute justice doit être contractuelle”.

Reflex juridic al liberalismului economic exprimat de formula „*laissez faire, laissez passer*”, teoria autonomiei de voință ne spune că nimeni nu obligă părțile să se lege juridic prin contract, dar că, odată ce l-au încheiat, contractul trebuie respectat întocmai, nefiind nevoie ca o altă normă să autorizeze producerea efectelor. Contractul este obligatoriu și pentru judecător, „ministru al voinței părților”⁴, care, dacă va fi chemat să-l interpreteze, va fi obligat să se raporteze la intenția comună a celor care l-au încheiat. Pentru aceleași motive, judecătorul nu putea interveni în contract, nu-l putea modifica sau revizui, chiar dacă s-au schimbat condițiile avute în vedere la încheierea lui.

Declinul voinței autonome începe încă de la formularea principiului *pacta sunt servanda*, când Portalis avea să sublinieze că libertatea de voință nu poate fi nelimitată, fiind supusă ordinii publice și bunelor moravuri⁵. Influențați de gândirea epocii, autorii Codului civil francez n-au preluat întocmai teoria autonomiei de voință, astfel că enunțul de la art. 1134 are în vedere „convențiile legal formate”, sintagmă însușită și de Codul nostru civil de la 1864 în art. 969⁶. Ambele texte normative sugerează că forța obligatorie a contractului n-o dă voința părților, ci doar legea, cea care îi conferă acordului de voință această valoare.

³ Sensul acestei formule celebre face obiect de dispută în doctrină. Dacă majoritatea autorilor consideră că ea este expresia cea mai legitimă a autonomiei de voință, sunt și autori potrivit cărora acest dicton, atât de mult invocat, ar privi de fapt, contractul social, singura cale de a ajunge la justiție și nu contractul juridic, considerat *ab initio* just și deci demn de respect absolut. În acest sens, a se vedea Cr. Jamin, *Le procès du solidarisme contractuel: brève réplique*, în volumul *Le solidarisme contractuel*, *op. cit.* p. 160.

⁴ Fr. Terré, Ph. Simler, Y. Lequette, *Droit civil. Les obligations*, Paris, 10e Éd. Dalloz, 2009, p. 32.

⁵ Portalis, *Discours préliminaire prononcé lors de la présentation du Conseil d'Etat du projet de la commission du gouvernement*, *apud* V. Pătulea și Gh. Stancu, *Dreptul contractelor*, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 21.

⁶ Aceeași formulă este conservată de art. 1270 alin. (1) al actualului Cod civil, cât și de Ordonanța franceză din 10 februarie 2016 privind reforma dreptului contractelor și a regimului juridic al obligațiilor, intrată în vigoare la 1 octombrie 2016.

La puțină vreme s-a putut constata cum liberalismul transpus în drept avea să reprezinte o veritabilă utopie sau chiar „o himeră”, ceea ce a făcut ca, acestor jaloane primordiale ale voinței în dreptul contractului, schițate doar sumar, să li se adauge, de-a lungul celor două veacuri de evoluție socială, tot mai multe limite și condiționări impuse de o serie de imperative morale, din ce în ce mai nuanțate, ceea ce a făcut ca însăși denumirea principiului să fie contestată.

Doctrina sfârșitului de secol XIX a repudiat concepția individualistă despre contract, constatând că, în condițiile acumulărilor de capital, părțile din contract nu mai sunt egale, că partea mai slabă a contractului are nevoie de protecție juridică. Contractul nu ne mai apare ca expresie a raportului de forțe, ci ca o uniune de interese echilibrate, instrumente de cooperare loială și de executare cu bună-credință a obligațiilor asumate. Ordinea publică și bunele moravuri sunt tot mai des invocate printr-o serie de reglementări imperative. Excesele individuale sunt nivelate astfel de intervenția judecătorului în contracte menită a restabili echilibrul prestațiilor. Această nouă orientare avea însă nevoie de o nouă teorie care s-o legitimeze.

2. Solidarismul în gândirea politică⁷. Deși se consideră că doctrina solidaristă, s-a născut la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, ideea solidarității între oameni, intrată târziu în vocabularul juridic, este cu mult mai veche. Ea „s-a născut cu aproape cinci secole înainte erei noastre”⁸, traversând timpurile sub diverse forme de exprimare. Teoretizarea ideii de solidaritate a fost mult accelerată după descoperirea, în urmă cu peste 300 ani a celei, ca formă fundamentală de organizare a materiei vii⁹, descoperire care a fost transpusă în analizele politice și sociale printr-o viziune organicistă, de către Auguste Comte, cel care vedea societatea ca un organism viu iar indivizii care o compun ca pe organele și celulele acestuia.

În gândirea politică, solidarismul este îndeobște legat de personalitatea omului politic Léon Victor Auguste Bourgeois, autorul lucrării „Solidarité”, apărută în anul 1896, a cărei analiză pleacă, nu de la individ ca titular al unor drepturi abstracte, ci de la raporturile dintre oameni, „legați unii de alții în timp și spațiu”¹⁰. Dacă autonomia de voință, de expresie liberală, consideră că oamenii se nasc liberi și egali, solidarismul vede oamenii inegali, *de facto*. Omul nu se naște liber pentru că, trăind într-o societate dată, nu poate trăi fără ea. El devine „debitorul

⁷ A se vedea S. Neculaescu, *Principiul pacta sunt servanda, mit sau realitate*, universuljuridic.ro 3 iunie 2016.

⁸ M. David, *La solidarité comme contrat et comme éthique*, Institut international d'études sociales (Genève), coll. Mondes en devenir, Série points chauds, Paris, Imprimerie Berger-Levrault, 1982, p. 18.

⁹ Celula a fost descoperită de englezul Robert Hook în anul 1665 iar teoria celulară a fost pentru prima dată enunțată de Mathias Jakob Schleiden și Theodor Schwann în anul 1839.

¹⁰ L. Bourgeois, *Solidarité*, Paris, Armand Colin, 1896, reeditată în anul 1998, Ed. Presses Universitaires du Septentrion, pp. 33.

contemporanilor, nu doar în timpul vieții ci se naște debitor față de societate”¹¹. Scopul declarat al autorului era acela de a prefigura un „vast sistem de asigurare colectivă vizând prevenirea și mai ales repararea, prin punerea în operă a unei datorii sociale de solidaritate, a consecințelor nefaste rezultate din survenirea unor riscuri sociale”¹². În timp ce, după Revoluția franceză din 1789, concepția dominantă punea politicul înaintea socialului, curentul solidarist pleacă întotdeauna de la social, fiindu-i subordonat factorul politic. Dukheim în sociologie și Léon Duguit în drept, văd normele de drept expresii ale unor realități de fapt, și nu a voinței politice a guvernanților. Evoluția ulterioară a acestei doctrine n-a fost spectaculoasă, așa cum era de așteptat. După al doilea război mondial asemenea reflecții au rămas circumscrise în special, discursului politic, ca simple referințe rituale.

3. Solidarismul în contracte. În drept, contestarea autonomiei de voință s-a făcut simțită în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când doctrina pozitivistă pune accent pe dreptul obiectiv¹³. Referindu-se la interpretarea în contracte, Raymond Saleilles susținea, la începutul secolului al XX-lea, că trebuie avut în vedere „scopul social al acestui instrument al solidarității juridice, și nu fantezia fiecărei părți”¹⁴, iar Louis Josserand, cel care avea să teoretizeze abuzul de drept, a susținut ideea că drepturile subiective se cer exercitate conform finalității lor sociale¹⁵.

Prin urmare, solidarismul, transpus în drept, vede contractul ca un fapt social care exprimă relații solidare între indivizi. Autor al unui tratat monumental privind obligațiile în general, reper obligatoriu pentru orice abordare doctrinară a acestei materii atât de importante pentru dreptul civil, René Demogue, consideră că orice contract este încheiat sub imperiul unei necesități sociale¹⁶, expresie a diviziunii tot mai accentuate a muncii. Pentru el, finalitatea dreptului nu este individual, ci societatea. Dreptul trebuie să aibă în vedere, nu doar omul ale cărui drepturi trebuie respectate, ci mai ales oamenii, aflați în situații juridice diverse, bogați sau săraci, mai ales săraci”¹⁷. Fundamentul forței obligatorii a contractului nu stă în voință, ci în utilitatea socială pe care o are orice contract¹⁸. Actul juridic unilateral este definit „cel la care scopul social urmărit este concordant cu voința individuală”¹⁹, iar contractul este văzut ca „o mică societate unde fiecare trebuie să

¹¹ *Ibidem*, pp. 38-39.

¹² *Ibidem*, p. 25.

¹³ A se vedea A.S. Courdier-Cuisinier, *Le solidarisme contractuel*, Paris, Litec, 2006.

¹⁴ R. Saleilles, *De la déclaration de volonté*, Paris, Pichon, 1901, p. 229.

¹⁵ L. Josserand, *De l'abus des droits*, Paris, Rousseau, 1905.

¹⁶ R. Demogue, *Notions fondamentales de droit privé. Essai critique*, Paris, A. Rousseau, 1911, p. 169.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ R. Demogue, *Traité des obligations en général, Sources des obligations*, Paris, A. Rousseau, 1923, t. I, nr. 23, p. 69.

¹⁹ *Ibidem*, t. VI, *Effets des obligations*, Paris, A. Rousseau, 1932, nr. 3, p. 9.

lucreze pentru atingerea unui scop comun, suma scopurilor individuale urmărite de fiecare, precum în orice societate civilă sau comercială”²⁰. Plecând de la această analogie, Demogue se apropie de ideea unei juste repartizări a pierderilor, specifică societății, întrebându-se dacă n-ar fi mai echitabil ca, în cazul neexecutării contractului, ca urmare a forței majore, consecințele prejudiciabile să fie împărțite între debitor și creditor²¹. Întrebarea rămâne doar retorică, pentru că autorul nu aderă totuși la această idee izvorâtă din doctrina solidaristă elaborată de Bourgeois.

Tema solidarismului în contracte a fost reactualizată odată cu amploarea mișcării de protecție a consumatorilor, când triada „loialitate, solidaritate, fraternitate” tinde să devină un nou slogan²², înlocuind celebra formulă a lui Fouillé, *qui dit contractual dit juste* cu cea care spune *entre le fort et le faible, c'est la liberté qui asservit, le juge qui affranchit*²³, exprimare care legitimează intervenția judecătorească în contracte pentru restabilirea echilibrului contractual încălcat, așa cum se întâmplă la leziune, impreviziune, clauza penală, adaptarea contractului etc. Autorul recunoaște însă, că totuși, „contractul n-a devenit încă locul sociabilității și solidarității, așa cum unii speră, iar alții se tem”, motiv pentru care, „încă nu este serios să pretindem că am intrat într-o eră a contractului-providență”²⁴.

Alteori, noua viziune solidaristă capătă accente patetice, ceea ce face ca, atunci când se analizează sensul bunei-credințe în contracte, să se vorbească despre loialitate, colaborare etc., toate subsumate unei „legături puternice de sociabilitate și prietenie”²⁵ între părți, legătură asimilată iubirii, o „iubirea ca de frate”²⁶.

Uneori, solidarismul contractual este folosit într-un sens mai restrâns, recunoscând că termenul „fraternitate” este expresia unei viziuni idilice sau sentimentale și deci nerealiste despre natura umană și raporturile contractuale²⁷.

Civilisti de prestigiu nu ezită să-și manifeste rezerve față de acest nou concept, așa cum este el uneori înțeles, întrebându-se dacă nu cumva partea mai slabă a contractului va fi prea mult favorizată, dictând propria-i lege, astfel că mult discutata „criză a contractului”, este de fapt criza solidarismului refuzat ca fundament al contractului²⁸, în timp ce Jean Carbonnier, cu ironia care îl caracterizează, constată

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, nr. 274, p. 308.

²² D. Mazeaud, *Loyalité, solidarité, fraternité: la nouvelle devise contractuelle?*, in *L'avenir du droit, Mélanges en hommage à François Terré*, Presses Universitaires de France, 1999, nr. 6, p. 608.

²³ Formula completă este *Entre le fort et le faible, entre le riche et le pauvre, entre le maître et le seroiteur, c'est la liberté qui opprime et la loi qui affranchit*. Aparține avocatului francez, prelat și orator, Henri Lacordaire (1802-1861).

²⁴ D. Mazeaud, *op. cit.*, p. 609.

²⁵ A. Sériaux, *Droit des obligations*, 2 édition, Éd. Presses Universitaires de France, 1998, nr. 55.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Cr. Jamin, *Pledoyer pour le solidarisme contractuel*, in *Le contrat au début de XXI-e siècle. Études offerts à Jacques Ghestin*, Éd. Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 2001, p. 441.

²⁸ Ph. Malaurie, L. Aynès, Ph. Stoffel-Munck, *Les obligations*, 4e édition, Paris, Éd. Deffrénois, 2009, p. 369.

că, „într-o perioadă în care căsătoria a devenit excesiv transformată în contract, unii visează să transforme orice contract într-o căsătorie ...”²⁹.

Autorii manualelor de obligații civile au poziții nuanțate: fie resping solidarismul înțeles ca iubirea de aproapele nostru, afirmând că „a contracta nu înseamnă a intra într-o religie”³⁰, că realitatea ne înfățișează interese ale părților, de cele mai multe ori divergente, chiar dacă, pe aspecte punctuale, ele pot fi convergente. Potrivit acestora, dacă vom subordona contractul unei asemenea viziuni utopice, vom asista la un „menaj în trei”, judecătorul putând interveni de fiecare dată în contract, substituindu-se părților, ceea ce n-ar putea însemna altceva decât o reîntoarcere la dirijism.

Alți autori evită cu discreție acest subiect, continuând a se raporta la voința părților, „o voință controlată, fundament al contractului”³¹.

Dezbaterea este departe de a se fi încheiat. Colocviul organizat de Facultatea de drept din La Rochelle în anul 2002 intitulat „solidarismul contractual, mit sau realitate?”, la care au participat principalii susținători ai acestei teorii, au evidențiat atât argumentele care o susțin cât și pe cele care o contrazic, toate fiind ulterior publicate³².

La argumentele deja înfățișate, au fost alăturate și alte rezerve formulate de profesorul Laurent Leveneur, dintre care mai importante sunt următoarele³³:

- solidaritatea evocată de adepții acestui curent nu are suport în realitate. Termenul ambiguu „fraternitate” ține de o viziune idilică sau sentimentală, și deci nerealistă în raporturile contractuale;

- același autor se întreabă în ce ar consta uniunea părților în cazul contractului de vânzare cumpărare, principalul contract civil, în condițiile în care interesele lor sunt structural divergente: vânzătorul și-ar dori să vândă bunul la un preț cât mai ridicat, contrar intereselor cumpărătorului. Aceeași contrarieritate se manifestă și în celelalte contracte civile cât și în contractele între profesioniști, așa că „dreptul contractelor trebuie conceput în funcție de om, așa cum este el, și nu cum ar trebui să fie”³⁴;

- obligațiile precontractuale de informare pot fi autonom fundamentate, fără a avea nevoie de teoria solidarismului care să le explice. Georges Ripert, care n-a fost adept al solidarismului, menționează, pe bună dreptate, că „fiecare parte contractantă este gardianul propriilor interese și trebuie, prin consecință, să se informeze el însuși. Nu este culpabil cel care nu dă celeilalte părți informațiile pe care ea

²⁹ Jean Carbonnier, *Les obligations*, 22e éd., Paris, Éd. Presses Universitaires de France, 2000, p. 227.

³⁰ Fr. Terré, Ph. Simler, Y. Lequette, *op. cit.*, nr. 42, p. 44.

³¹ Ph. Malinvaud, *Droit des obligations*, Paris, Éd. Litec, 2007, nr. 75, p. 55.

³² Sous la direction de L. Grynbaum, M. Nicod, *Le solidarisme contractuel*, Paris, Éd. Economica, 2004.

³³ L. Leveneur, *Le solidarisme contractuel: un mythe*, in *Le solidarisme*, *op. cit.*, pp. 173-191.

³⁴ *Apud* Fr. Terré, Ph. Simler, Y. Lequette, *op. cit.*, nr. 42, p. 47.

însăși le putea procura. Situația se schimbă doar când reticența devine culpabilă uneia dintre părți, abuzând de ignoranța celeilalte”³⁵;

- obligațiile de informare și de consiliere pe care o au părțile în cursul executării contractului, deși pot fi calificate drept expresii ale solidarității care caracterizează epoca noastră, ele își au totuși temeiul în prevederi exprese ale legii sau contractului;

- cerându-le contractanților să formeze o uniune care să aibă o țintă comună, în temeiul bunei-credințe, este un obiectiv mult prea imprecis. Nu se poate face drept cu concepte atât de generale și de echivoce;

- „loialitate, solidaritate, fraternitate”, noua formulă clamată de Denis Mazeaud, reprezintă trei directive vagi care lasă loc arbitrariului în detrimentul securității contractanților. Încă din anul 1937, Eugène Gaudement avertiza că o asemenea concepție solidaristă „riscă să suprimă libertatea în convenții și să conducă la un socialism de stat”³⁶, în condițiile în care legitimează tot mai mult intervenția statului în spațiul de voință al părților³⁷;

- autorul mai sus citat afirmă că obiectivul solidarismului de a institui „un drept al relațiilor contractuale inegale” care să asigure protecție părții mai slabe a contractului este nerealist și de aceea nu subscrie unui asemenea proiect deși, privit în sine, este corect. El poate fi atins doar făcând apel la instrumentele clasice ale dreptului, construind o legislație aptă să împiedice orice abuz al puterii economice. Dacă trebuie reprimite manevrele neloiale, nu este necesară încurajarea sentimentalismului.

La toate acestea se adaugă scepticismul declarat chiar de unul dintre promotori, potrivit căruia solidarismul, nefiind perceput ca un instrument de emancipare individuală³⁸, contravine ideologiei drepturilor fundamentale ale omului.

În Raportul final prezentat de profesorul Jean Hauser la închiderea colocviului la care ne-am referit în cele ce preced, se afirmă că reuniunea a avut două merite: „primul privește punerea în discuție a întrebării dacă solidarismul este mit sau realitate, cel de-al doilea privește rezistența la tentația de a i se da un răspuns...”³⁹

Și totuși, un răspuns provizoriu poate fi dat. Așa cum este definit, ca ceva care „se află printre noi, care este prezent în spiritul tuturor: al celor care îl susțin, al celor care îl combat și, fără îndoială, al celor mai numeroși care se îndoiesc”⁴⁰, solidarismul este un concept care „nu urmărește să spună ce este dreptul pozitiv, ci

³⁵ G. Ripert, *La règle morale dans les obligations civiles*, 4e edition, Éd. Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 1949, p. 89.

³⁶ *Théorie générale des obligations*, 1937, p. 31, apud L. Leveneur, *op. cit.*, p. 187.

³⁷ M. Mekki, *L'intérêt général et le contrat*, Paris, Éd. Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 2004, pp. 258-369.

³⁸ Cr. Jamin, *Le solidarisme contractuel: un regard Franco-Québécois*, www.themis.umontreal.ca.

³⁹ J. Hauser, *Rapport de synthèse. Le solidarisme contractuel, mythe ou réalité*, in *Le solidarisme*, *op. cit.*, p. 200.

⁴⁰ É. Savaux, *Solidarisme contractuel et formation du contrat*, in *Le solidarisme*, *op. cit.*, pp. 43-46.

urmărește să ne spună ce trebuie să fie dreptul – un drept bun⁴¹, el este mai degrabă o doctrină militantă, așa cum înșiși autorii îl caracterizează în studiile mai sus evocate. Văzut ca fundament al contractului, solidarismul contractual este definit ca „o exigență de civism contractual, care se traduce, pentru fiecare contractant, prin luarea în considerare și respectarea interesului legitim al cocontractantului său. Această etică contractuală se exprimă concret, printre altele, prin idei de altruism, de decență, de coerență, de proporționalitate și de cooperare, excluzând egoismul, indiferența, dezinvoltura și cinismul⁴².”

Acest nou raport între libertatea de voință și nevoia de asigurare a echilibrului contractual este o orientare pe care o regăsim în toate proiectele europene de codificare a dreptului contractelor, preluată și de actualul nostru Cod civil printr-un set de soluții juridice noi, atât pentru faza precontractuală cât și pentru formarea și executarea contractului.

În doctrina noastră, având a se pronunța asupra esenței contractului, profesorul Liviu Pop afirmă: „voința părților contractante nu lipsește și nu poate lipsi, liberă sau constrânsă, dintre fundamentele contractului; un contract este de neconceput fără să existe voința părților contractante. Esența contractului este alcătuită din două elemente inseparabile: voința părților contractante și interesul contractual al fiecăruia dintre ele. Numai că părțile contractante sunt ținute să respecte și legea imperativă⁴³.”

4. O posibilă concluzie. Oricât de seducătoare ar fi asemenea idei generoase, ele rămân expresii ale unei reverii contractuale, care țin de domeniul romanțismului juridic, rupte de realitatea care ne înconjoară, o realitate în care interesele sunt tot mai divergente, departe de a putea fi vreodată conciliate prin simpla bunăvoință a contractanților. „Civismul contractual” este o stare de spirit care își are sorgintea în precepte morale situate în afara dreptului, ceea ce îl face „o afacere privată⁴⁴”. Altruismul, decența, coerența, sunt virtuți individuale, tot mai rar întâlnite într-o lume avidă de acumulări cantitative și mai puțin calitative. Ele sunt posibile, dar nu pot deveni obligatorii, decât dacă vor fi instituite prin norme imperative ale legii, și nu de un principiu cu un contur atât de neclar.

Dialectica contractului presupune confruntarea a două mari imperative: asigurarea interesului pe care îl au părțile care se leagă prin contract, și sancționarea oricăror excese în vederea restabilirii echilibrului contractual afectat. Este sensul unei formule de referință din doctrina franceză potrivit căreia „contractul obligă pentru că este util, dar numai în măsura în care este just⁴⁵.”

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² D. Mazeaud, *Solidarisme contractual et realisation du contrat*, in *Le solidarisme contractual*, op. cit., pp. 58-59.

⁴³ L. Pop, op. cit., p. 76.

⁴⁴ J. Hauser, op. cit., p. 200.

⁴⁵ J. Ghestin, *L'utile et le juste dans les contrat*, D. 1982. c. 1.

Voința părților produce efecte doar „în limitele impuse de lege, de ordinea publică și de bunele moravuri”, așa cum prevede art. 1169 din Cod nostru civil actual. În aceste condiții, în care forța juridică a contractului este conferită de lege, mult dezbătută temă a solidarismului contractual merită a explica esența contractului, văzut ca un nou fundament al acestuia, capătă valoarea unei dezbateri preponderent teoretice.

Solidarismul rămâne o concepție filosofică, politică, socială, un reper esențial pentru drept, un alt mod de a ne raporta la semenii noștri în general, și un alt mod de a vedea contractul, orientat nu doar voinței părților, ci preocupării de a răspunde nevoii de echilibru, de evitare a oricărui exces, sensurile majore ale oricărui contract legal încheiat. El rămâne un deziderat, o aspirație către care dreptul tinde pentru a deveni cu adevărat *ars boni et aequi*. Dacă este excesiv să cerem contractanților să se iubească precum frații, este legitim totuși să le cerem a fi rezonabili și să accepte adaptarea contractului, iar atunci când ei n-o fac, să le fie impusă o asemenea soluție prin norme ale dreptului obiectiv, și nu prin apelul la o fraternitate iluzorie.